

— “Sveća je tu! Sad se pozabavite prevodenjem!”

Predstavljanje izveštaja CEATL¹ autora Andela Frakija
[Udruženje prevodilaca pri Nacionalnom sindikatu pisaca /
Sezione Traduttori, Sindacato Nazionale Scrittori]

Prevela sa italijanskog **Elizabet Vasiljević**

“Bolje je upaliti sveću nego proklinjati mrak”, kaže jedna stara poslovice. Iskoristimo, dakle, nedavno objavljeni izveštaj CEATL-a (Evropski savet koji okuplja udruženja književnih prevodilaca), koji ogoljuje probleme u profesiji književnih prevodilaca u Evropi, da osvetlimo neke uzroke zbog kojih “nigde u Evropi književni prevodioci nisu u stanju da zarade za život u uslovima koje nameće ‘tržište’”.

Podimo od konstatacije da se svaki slobodni prevodilac suočava sa suprotnom stranom, izdavačima, koji poseduju daleko veću ekonomsku i pregovaračku moć od njega, te da stoga ima i vrlo ograničen manevarski prostor. Njegova mogućnost da iskoristi taj prostor počiva na dva stuba: prvo, na sposobnosti da prikuplja i širi informacije kako bi stekao što detaljniju i iscrpniju sliku – sa kulturnog, poreskog, pravnog, ekonomskog stanovišta – o oblasti u kojoj radi. Drugo, na poređenju sa kolegama unutar iste kategorije, uz učešće u udruženjima, sindikatima itd. Dobro je poznato da udruživanje daje moć, a da je načelo *divide et impera* najbolji način da se jedna društvena grupa drži u podređenom položaju. U slučaju prevodilaca, u Italiji imamo paradoksalnu situaciju u kojoj naručioci posla nisu jedini koji primenjuju takvu taktiku, već često i sami prevodioci, žrtve različitih mistifikacija, pletu zavere ne bi li ih učinili nemoćnim.

Za početak: prevodenje je misija, toliko volim svoj posao da bih ga radio i besplatno, kultura ne može da se izrazi novcem...

Problem je što ove tvrdnje sadrže izvesnu dozu istine. U raznim slučajevima prevodilac može sebi da dozvoli da radi za džabe ili za smešne honorare, jer mu prevodenje nije posao od kojeg živi već hobi ili sporedna aktivnost. Izdavačke kuće regrutuju brojne saradnike među osobama koje ne žive od književnog prevodenja već od nekog drugog posla, ili od dobrih prihoda supružnika ili drugih članova porodice. Održavanje takve situacije povlači za

---

¹ Evropski savet udruženja književnih prevodilaca koji zvanično predstavlja interese prevodilaca u Evropskoj komisiji i Savetu Evrope.

sobom dve posledice: s jedne strane, sprečava se pristup profesiji osobama koje su talentovane i odlično rade svoj posao ali nemaju rezervne izvore prihoda, a s druge, snižava prosečni kvalitet prevoda jer, osim u izuzetnim slučajevima, onaj ko prevodi u pauzama između drugih aktivnosti ne može da unapredi svoje umeće kao neko ko se time profesionalno bavi, niti može da posveti dovoljno vremena profesionalnom usavršavanju.

E, ovde nastupa druga mistifikacija: Ova situacija je neizbežna jer ima previše prevodilaca, ponuda (prevodilaca) je nesrazmerna u odnosu na tražnju (književnih prevoda).

Istini za volju, stvarna konkurencija je manja nego što se misli. Prevođenje je delatnost za koju su, osim suverenog vladanja maternjim jezikom i odličnog poznavanja jezika na koji se prevodi, potrebni i visok nivo opšte kulture, jezički senzibilitet i kreativnost; snažan kapacitet za istraživanje, analizu i sintezu; samokritika, koncentracija i pažnja, disciplina i strogost, informatička znanja, radoznalost i neprestana spremnost za profesionalno usavršavanje. Sve su to svojstva koja se mogu izbrusiti, ali koje svakako mora da prati prirodna darovitost koju ne poseduju svi. Ne mogu svi koji žele da budu prevodioci to stvarno i da postanu: a od onih koji u tome uspeju, ne mogu svi da prevode tekstove različite vrste i težine sa istim rezultatom. Svako ima svoje sklonosti. Zato je stvarna konkurencija, u svakom pojedinačnom sektoru i na svakom nivou, zapravo ograničena i fiziološka, uprkos velikom broju prevedenih dela u Italiji i ekonomskom značaju koji ona generalno posmatrano imaju. Nema razloga zbog kojeg jedan dobar prevodilac treba da strahuje od konkurencije drugih dobrih prevodilaca.

Pravi problem je u tome što je proizvodnja knjige na ovim prostorima pre nekoliko decenija postala “montažna traka” na kojoj se razne faze obrade sve češće poveravaju osobama sa sve manjim kompetencijama: na taj način karike lanca postaju lako zamenjive i upotrebljivije. Tako se za mnoge naslove po sramno niskim cenama naručuje i dobija skrpljen i površan prevod a onda se lektoru – često privremenom spoljnom saradniku – plaća nužni minimum da obavi neophodne ispravke koje će tekstu dati kvalitet dovoljan da može da se proda. Neki lektori najveći deo vremena ne provode radeći svoj posao, dakle, lektorišući tekst, što podrazumeva glačanje nepravilnosti i davanje dodatnog sjaja dobrom prevodu, već ponovo pišući čitav tekst koji bi inače bio neupotrebljiv.

Jasno je da ovaj sistem može da se održi samo uz istovremeno prisustvo dva gorenavedena činioca: jedne ogromne mase osrednjih prevodilaca i lektora, za onaj deo knjiga koji ne može previše da se “fordizuje”, stvorene angažovanjem dobrih prevodilaca koji međutim često ne žive od književnog prevođenja i možda upravo zbog toga ne pokazuju preveliko zanimanje za strukovno udruživanje.

Ovaj sistem se održava i zahvaljujući razvoju bezbroj kurseva za prevođenje koji ne uspevaju da zaista stvore dobre prevodioce, jer ne nude realne mogućnosti za rad kod izdavača zainteresovanih za vrhunsko “zanatsko” umeće, već naprotiv, proizvode velike količine prevodilaca za rad na montažnoj traci.

Treba reći da pored ove vrste komercijalnog izdavaštva bez prave koncepcije, u Italiji postoji i izvestan broj izdavačkih kuća koje brinu o kvalitetu i koje su na drugačiji način prisutne na tržištu: izdavači “sa idejom” koji objavljuju ograničen broj naslova godišnje i pokušavaju da, što je moguće više, angažuju dobre prevodiocce i lektore jer mnogo polažu na kvalitet tekstova koje šalju u štampu. Međutim, to ne znači da uspevaju i da plate svoje saradnike bolje od “velikih”, jer im je često zaista teško da uklope računicu.

Dakle, prevodilac koji legitimno pokušava da živi od svog rada uglavnom se suočava sa velikim naručiocima koji su zainteresovani da što manje plate svaku fazu rada, ili srednjim i malim izdavačima koji realno nemaju mogućnosti da ulažu mnogo para u svoj posao; i tek će u određenoj fazi karijere početi da dobija manje škrte ponude za kvalitetnije tekstove, da ugovara bolje uslove i honorare... za rad kakav je rad književnog prevodenja, koji je teorijski priznat kao kreativan i zaštićen autorskim pravom, ali koji je zapravo izjednačen sa daktilografskim poslom, budući da je prevodilac sistematski plaćen paušalno na osnovu broja karaktera, reči, redova itd. Ovakva praksa se održava zloupotrebom mogućnosti koju daje važeći zakon o autorskim pravima, koji u članu 130 kaže: “Naknada koja pripada autoru sastoji se od učešća u ceni prodatih primeraka, obračunatog, osim ako se drugačije ne dogovori, na osnovu određenog procenta. Međutim, naknada može biti i paušalan odnosno fiksni iznos za izdanja rečnika, enciklopedija, antologija, i drugih dela sa više autora; prevoda itd...”

Što se tiče prevoda, za ovo odstupanje postoje razlozi (prevod ne naručuje uvek samo jedna izdavačka kuća). Očigledno je, međutim, da neodređenost same odredbe dopušta njenu primenu u svim slučajevima, a pošto prevodilac ne može efikasno da se suprotstavi “drugačijem dogovoru”, to vodi zloupotrebi koja se kosi i sa duhom zakona a ne samo sa međunarodnim preporukama u toj oblasti (Preporuke iz Najrobija, Povelja prevodioca). Ovi dokumenti utvrđuju princip prema kojem autor-prevodilac treba da prima pravednu naknadu i da učestvuje u uspehu svog dela; u cilju poštovanja tog načela, u mnogim zemljama prevodiocu se isplaćuje kombinovana naknada, deo u paušalnom iznosu a deo u iznosu koji se sastoji od tantijema koje počinju da se plaćaju kada se dostigne određena kvota prodatih primeraka. Osim što priznaje pravo autora da učestvuje u uspehu svog dela, ovaj sistem uspostavlja i ono drugo pravo, jednako neprikosnoveno, na osnovnu pravednu naknadu, i to je jedini akt koji štiti stvarnu ekonomsku i kulturnu ulogu prevodioca.

Čiji je zadatak da opisanu situaciju promeni nabolje? Očigledno je da, budući da je zakonodavna vlast – bilo da je u pitanju sprovođenje politika koje treba da pruže podršku kulturi u njenim višestrukim izrazima, bilo da je reč o izmeni zakona koji smo ovde nakratko citirali – večno obuzeta drugim stvarima, i s obzirom na to da izdavači ne mogu da se izvedu pred sud zato što iz aktuelnog stanja stvari izvlače isključivo korist, ostaju, dakle, sami prevodioci. Oni treba i moraju lično da se angažuju na jačanju društvene svesti o vlastitoj ulozi i o svojim pravima; svesti koja može da se izrazi samo u kolektivnoj dimenziji. Nažalost, zbog nedovoljnog obrazovanja (kursevi za prevodenje obično

zanemaruju praktične aspekte profesije), zbog mistifikacija čije su žrtve i zbog preteranog individualizma, prečesto prevodioci rade kao usamljene monade a njihovi odnosi sa kolegama obeleženi su rivalstvom, kao u svojevrsnom “ratu između siromašnih”. Teško se shvata da prirodna konkurencija među kolegama ne isključuje strukovnu solidarnost, i da je u interesu svih da postoje kolege koje su svesnije i bolje “naoružane”. Što više jača kolektivna strukovna svest i raste prosečan nivo znanja, to postajemo veštiji u pregovaranju čak i na individualnom nivou i možemo da dobijemo više, kako pokazuje primer drugih struka čiji su pripadnici daleko solidarniji i bogatiji. Razlika između imati i nemati jaka strukovna udruženja iza kojih stoji jasna svest o tome šta predstavljamo unutar jednog proizvodnog lanca, nije razlika između imati ili nemati konkurenciju, već između toga da li ćemo imati mudru i lojalnu ili neartikulisanu i neloyalnu konkurenciju, koja je daleko štetnija.

Upečatljiv je snobizam s kojim mnogi prevodioci izbegavaju suočavanje i konkretno angažovanje, uz obrazloženje da ne veruju u udruženja i sindikate i nabrajajući sve nedostatke raznih organizacija. Nedostaci svakako postoje, počev od tužnog italijanskog običaja zbog kojeg često udruženja ne vide ni pedalj dalje od svog dvorišta. Ali, u kojoj organizaciji nema nedostataka? Stvar je u tome što bi zajednički interes morao da nas podstakne da ih prevaziđemo i da se potrudimo da one postanu efikasnije, a ne da se povlačimo. Umesto toga, dešava se da se, dok se mnogi prevodioci ušančuju u svom izolacionizmu i na vlastita udruženja gledaju kao na neprijatelje, njihova radna prava – premda su samostalni – sistematski krše, dok pregovaračka moć naručilaca posla, koja često ima karakter ucenjivačkog ponašanja, nesmetano raste.

Naravno, da bi ekonomska i kulturna uloga provodilaca najzad bila priznata potrebno je ostvariti napredak i sprovesti promene i na drugim nivoima, a za tako nešto svako mora da obavi svoj deo posla. Treba se angažovati u odbrani interesa sopstvene struke ali i nastojati raditi i na principima koje dele različiti učesnici u oblasti prenošenja kulture (izdavači voljni da čuju, lektori itd.), kako bi se postavio temelj jednog “pravičnog i održivog” sistema u kulturi, kao što se to čini u drugim zemljama, na primer, sa uvođenjem referentnih ugovora koje zajedno sačinjavaju udruženja izdavača i prevodilaca. U ovom procesu je takođe potrebno, kao što radi CEATL, gledati izvan nacionalnih granica kako bismo se uključili u dijalog sa Evropom i sa svetom.

Ovaj članak je objavljen na sajtu *Nazione Indiana* (www.nazioneindiana.com) koji uređuje udruženje Associazione Culturale Mauta. Osnivač je Đani Čelati (*Gianni Celati*), italijanski pisac, prevodilac i književni kritičar. To udruženje okuplja pisce i pozorišne umetnike sa ciljem da preraste u udruženje kulture koje će u svojim redovima imati i muzičare, naučnike i sve one koji se bave znanjem i kulturom. Na sajtu se mogu naći prilozi članova udruženja koji izražavaju stavove, reaguju na tekstove ili podstiču na diskusiju o različitim problemima u oblasti kulture (savremena književnost, izdavaštvo, pozorište, slikarstvo itd).

E. V.

